

репутаційних ризиків з обґрунтуванням мотивації для керівників у цьому виді страхових послуг; вивчення структури та перспектив розвитку репутаційного середовища підприємств.

Література:

1. Honey G., Short A. Guide to Reputation Risk / G. Honey, A. Short // Gower Publishing, England-USA, 2009. – P. 29.
2. Brady A., Honey G. Corporate Reputation. Perspectives of Measuring and Managing a Principal Risk / A. Brady, G. Honey // The Chartered Institute of Management Accountants, London, 2007. – P. 19-23.
3. Ross A. Reputation: Risk of Risks / A. Ross // The Economist Intelligence Unit, 2005.
4. Eccles R.G., Newquist S.C., Schatz R. Reputation and Its Risks / R.G. Eccles, S.C. Newquist, R. Schatz // Harvard Business Review, 2007.
5. Козлова Н. П. Управление репутационными рисками компании / Н. П. Козлова // Известия ПГПУ им. В. Г. Белинского, 2011. – № 24. – С. 284-287.
6. Дзямулич О. С. Сутність репутаційних ризиків підприємств та особливості управління ними // О. С. Дзямулич // Економічні науки. Серія “Економіка та менеджмент”: Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. – Випуск 11 (42). – Луцьк, 2014. – С. 79-89.
7. Honey G. Integrating Reputation Risk within an ERM framework / G. Honey // Chiron consultants. – January 2012 [Електронний ресурс]. – URL: http://www.theirm.org/events/documents/Gary_honey.pdf

УДК 338.2 (447)

JEL classification: E43; E62; H21

Ремінський М. М.

ORCID ID: 0000-0003-0756-2228

Глущенко Я. І.

канд. економ. наук, доцент

ORCID ID: 0000-0003-1454-0369

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ТЕНДЕНЦІЇ І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

TRENDS AND PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF SMALL AND MIDDLE BUSINESS IN UKRAINE

Статтю присвячено діагностиці основних тенденцій та характеристиці проблем розвитку малого і середнього бізнесу в Україні. Проведено порівняльний аналіз основних показників, що визначають стан малого та середнього бізнесу, в Україні та розвинених країнах світу: кількості зареєстрованих підприємницьких осіб, частки малого та середнього бізнесу в економіці, кількості зайнятих осіб у малому та середньому бізнесі, частки ВВП виробленої представниками малого та середнього бізнесу. Виявлено, що за кількісними характеристиками, малий та середній бізнес в Україні не поступається розвиненим країнам світу, тоді, як частка виробленого ним ВВП значно менша середньоєвропейського показника. Проаналізовано динаміку відсоткових ставок

кредитування малого та середнього бізнесу. Доведено, що малий і середній бізнес в Україні кредитується під значно більший відсоток за умов більш швидкого знецінення грошей у порівнянні з іншими країнами світу. Співставлено та охарактеризовано державні програми підтримки розвитку малого і середнього бізнесу в різних країнах світу. Відзначено недостатність державної підтримки вітчизняних представників малого та середнього бізнесу. Досліджено рівень тінізації економіки України та порівняно його з показниками інших країн. Визначено негативний вплив високого рівня тонізації економіки на легально працюючий малий та середній бізнес. Проведено порівняльний аналіз податкового навантаження в Україні та інших країнах світу. Встановлено, що протягом тривалого періоду часу податкове навантаження в Україні перевищувало значення загальносвітового показника і показників окремих економічно розвинених країн світу. Наведено приклад податкової реформи в Грузії та відзначено її позитивний вплив на розвиток малого та середнього бізнесу. За результатами проведеного аналізу визначено шляхи розв'язання зазначених проблем, сформульовано заходи, які дозволять покращити фінансовий стан не тільки суб'єктів малого та середнього бізнесу, а й в цілому позитивно вплинуть на макроекономічну ситуацію в країні.

Ключові слова: малий та середній бізнес, податкове навантаження, відсоткова ставка, кредит, інфляція, корупція, тінізація економіки.

The article is devoted to the diagnosis of the main trends and the characteristics problems of development of small and medium businesses in Ukraine. A comparative analysis of the main indicators of the state of small and medium businesses in Ukraine and developed countries: the number of registered entrepreneurs, the share of small and medium businesses in the economy, the number of employees in small and medium businesses, the share of GDP produced by small and medium businesses. It has been established that in terms of quantitative characteristics, small and medium businesses in Ukraine are not inferior to developed countries of the world, then, as part of their GDP, it is much less than the average European index. The dynamics of interest rates for lending to small and medium businesses are analyzed. It is proved that small and medium businesses in Ukraine are being loaned for a much higher interest rate in a more rapid depreciation of money in comparison with other countries of the world. The state programs supporting the development of small and medium business in different countries of the world are compared and characterized. The lack of state support for domestic representatives of small and medium businesses has been noted. The level of shadow economy of Ukraine and comparing it with the indicators of other countries is researched. The negative influence of high level of economy shadowing on legally working small and medium business is determined. A comparative analysis of tax burden in Ukraine and other countries of world is conducted. It has been established that for a long period of time, the tax burden in Ukraine exceeded the value of the global index and indicators of some economically developed countries of the world. An example of tax reform in Georgia is presented and its positive impact on the development of small and medium businesses is noted. According to the results of the analysis, the ways of solving these problems are identified, measures are being formulated that will improve the financial condition of not only small and medium business entities, but also in general, will positively affect the macroeconomic situation in the country.

Keywords: small and medium business, tax burden, interest rate, credit, inflation, corruption, shadow economy.

Вступ. Сьогодні економічний розвиток країн, рівень життя громадян, технологічна та фінансово-економічна забезпеченість розвитку бізнесу тісно пов'язані між собою. Економічною опорою й основним роботодавцем країн «золотого мільярда» є малий та середній бізнес. Незважаючи на

декларування важливості малого та середнього бізнесу для розвитку економіки України, тенденції останніх років свідчать про досить суттєві проблеми в його функціонуванні і потребують пошуку подальших шляхів їх вирішення.

Дослідженню фінансово-економічного стану малого та середнього бізнесу в Україні присвячені праці багатьох вітчизняних вчених О.В. Дікань, З.С. Варналія, Л.І.Воротіної, В.А. Гайдука, А.І. Іващенко, Л.А. Колеснікової, В.І. Ляшенка, В.М. Марченко, І.Р. Михасюка, О.В. Поліщук, О.А. Сич, С.М. Соболя, В.Є. Сороки, І.Б. Шевчук та ін. Науковцями досліджувались проблеми малого та середнього бізнесу на різних етапах розвитку нашої держави і світу та перспективи їх розв'язання. Не зважаючи на велику кількість напрацювань з даної проблематики, вона і сьогодні залишається актуальною, потребуючи дослідження в умовах подолання наслідків затяжної економічної кризи.

Постановка завдання. Метою статті є визначення основних тенденцій та проблем розвитку вітчизняного малого та середнього бізнесу на сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки.

Методологія. Авторами використовувалися загальнонаукові прийоми досліджень та специфічні методи наукового пізнання. Зокрема, застосовувався метод аналізу та синтезу – для з'ясування основних проблем розвитку малого та середнього бізнесу в Україні; методи порівняння та узагальнення - для аналізу вітчизняної практики та зарубіжного досвіду регулювання діяльності підприємств малого та середнього бізнесу; системний і комплексний підходи – для обґрунтування перспектив подальшого розвитку досліджуваних підприємств.

Результати дослідження. У більшості країн світу основою розвинутої ринкової економіки є сектор малого та середнього бізнесу. Попри сильну залежність від економічних циклів, політичних рішень, рівень розвитку малого та середнього бізнесу був й залишається одним з основних показників функціонування економіки держави в цілому, адже саме цей сектор формує середній клас суспільства, забезпечує певний рівень соціального порядку та загальний рівень життя населення.

Основними перевагами малих та середніх форм господарської діяльності у порівнянні з великим бізнесом є виконання ними важливих соціально-економічних функцій, які забезпечують основи життєдіяльності й потреби громадян у товарах та послугах, а саме: малий та середній бізнес значно активніше приймає участь у розвитку депресивних регіонів країни у порівнянні з представниками великого бізнесу; у малому та середньому бізнесі значно меншими темпами відбувається скорочення численності робочих місць при зростанні рівня автоматизації та механізації праці; на відміну від великого, малий та середній бізнес має досить помірний негативний вплив на екологію; впровадження окремих видів інновацій є більш вигідними з фінансової точки зору на підприємствах малого та середнього бізнесу [1].

Частка малого та середнього бізнесу в Україні в 2017р. становила 99,88%, що на 0,58% більше за відповідний показника Німеччини [2]. За цей же рік у Франції частка малого та середнього бізнесу становила 99%, у Великій Британії 94%, в Польщі 99%, що у відсотковому відношенні є дещо меншим ніж в Україні [2]. Загальна кількість суб'єктів малого та середнього бізнесу в Україні в 2017 р. дорівнювала 337,86 тис. господарських одиниць, або 80 од. на 10 тис. наявного населення, кількість підприємницьких осіб зайнятих у малому та середньому бізнесі - 1,466 млн. осіб [3]. Для порівняння у Німеччині кількість підприємців малого та середнього бізнесу становила 2,4 млн. осіб, в Польщі - 1,5 млн. осіб. Від загальної кількості зайнятих в українському малому та середньому бізнесі працюють 79%, в Італії - 73%, в Японії - 78% [4]. Порівняння наведених показників свідчить, що кількісна характеристика малого та середнього бізнесу в Україні не поступається найрозвиненішим країнам Європи та світу.

Попри таку насиченість ринку представниками малого та середнього бізнесу, випуск власної продукції у цьому сегменті економіки країни є дуже обмеженим. У 2017 р. частка ВВП України, яка припадала саме на виробництво малого та середнього бізнесу, становила 15%(17 млрд. дол. США) при тому, що середньоевропейський показник ВВП становить понад 50%, а в одній з країн ЄС - ФРН - 65% (2,3трлн. дол. США) [2]. Середньостатистичне українське мале підприємництво продукувало ВВП вартістю в 11,6 тис. дол. США, у ФРН- 944,6 тис. дол. США, тобто у 81,4 рази більше.

Одним із найважливіших показників, що характеризує конкурентоспроможність продукції є частка експортованого продукту. В Україні у 2017 р. лише 16% підприємців малого та середнього бізнесу експортували свою продукції за межі країни, для порівняння у ФРН аналогічний показник становить 98%. Наведені показники свідчать, що продукція вітчизняного малого та середнього бізнесу орієнтується в основному на внутрішній ринок [2].

Однією з головних проблем для малого та середнього бізнесу є відсутність, або недостатність стартового капіталу. Скористатися кредитними ресурсами вітчизняні представники малого та середнього бізнесу майже не в змозі по причині їх значної вартості. Так, за даними сайту Bankchart у грудні 2018р. середня ефективна ставка складала 22,05%. По окремим банкам вона коливається від 18,7% до 27,78%. Ukrsibbank надавав строковий кредит на поповнення обігових коштів під 18,7%, Укргазбанк на програму розвитку бізнесу підприємців сільської місцевості, фінансова підтримка інвестиційних проектів під 19,95%; БТА Банк – на розвиток бізнесу під 27,78% [6]. Для порівняння в європейських країнах відсоткова ставка по кредиту коливається від 2 до 4%, що дає підприємцям змогу залучати дешеві кошти на розвиток та впровадження сучасних технологій, та розширення бізнесу[6].

Наведена динаміка по відсотковій ставці свідчить, що у 2014р. малий і середній бізнес в Україні кредитували під 19,6%, тоді, як в Німеччині під 0,2%, Канаді під 3,%, США – 3,25%. 2015 і 2016 роки були найбільш складними для представників малого і середнього бізнесу в Україні, залучення кредитних ресурсів їм обходилося ще більше під ставки 27,0 і 25,3% відповідно. Для порівняння у цей період Німеччина кредитувала представників малого та середнього бізнесу під 0,1%, Канада 2,78 і 2,7%, а США – 3,26 і 3,51% відповідно. Позитивним фактом є той, що відсоткова ставка у 2017р. була значно нижча і склала 15,3%, але у 2018 році її рівень збільшився і становив 22,05%.

Таблиця 1 – Динаміка відсоткової ставки по кредитах для малого та середнього бізнесу та рівня інфляції в Україні за 2014-2018рр.

Країна	2014 р.		2015 р.		2016 р.		2017 р.		2018 р.	
	Р, %	В, %	Р, %	В, %	Р, %	В, %	Р, %	В, %	Р, %	В, %
Україна	24,9	19,6	43,3	27,0	12,4	25,3	13,7	15,3	7,4	22,05
Тем зміни базисний, %	—	—	173,9	137,7	49,8	129,1	55,0	78,1	29,7	112,5
Німеччина	0,43	0,2	0,03	0,1	0,24	0,1	1,54	0	1,67	0
Тем зміни базисний, %	—	—	6,97	50	55,8	50	358,1	0	388,4	0
Канада	1,25	3,0	1,27	2,78	1,28	2,7	1,31	3,7	1,33	3,95
Тем зміни базисний, %	—	—	101,6	92,7	102,4	90	104,8	123,3	106,4	131,7
США	1,62	3,25	0,12	3,26	1,26	3,51	2,13	3,55	3,17	3,58
Тем зміни базисний, %	—	—	7,4	100,3	77,8	108	131,5	109,2	195,7	110,1

Примітка: Р - рівень інфляції, % ; В-відсоткова ставка по кредиту, %

Джерело: складено авторами на підставі даних [5;6;8;9;10;11;12]

Одним із факторів, який суттєво впливає на вартість кредитних грошей є рівень інфляції. В Україні зазначений показник значно більший ніж у країнах, з якими проведено порівняння. З 2016р. спостерігається зменшення рівня інфляції, але все одно він перевищує аналогічні показники в Німеччині, Канаді та США.

Із наведених даних можна зробити висновок, що в Україні вартість користування грошима для малого та середнього бізнесу є значно вищою ніж у Німеччині, Канаді та США, при значно більшій швидкості їх знецінення.

Наступною проблемою можна відзначити недостатність державних програм підтримки розвитку малого і середнього бізнесу. Так, за даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі підтримка малого і середнього бізнесу спрямована на окремі галузі економіки, а саме: дотації суб'єктам сільськогосподарської діяльності на стимулювання господарської діяльності; часткова компенсація на сільськогосподарську техніку та обладнання; допомога приватному сектору згідно зі статтями 262-267 частини 2

«Державна допомога» Глави 10 «Конкуренція» Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [13].

На відміну від України у розвинених країнах світу держава активно підтримує малий та середній бізнес. Урядом ФРН протягом багатьох років розроблено та впроваджено близько 200 ефективних програм, за якими кожного року на розвиток малих форм бізнес-діяльності під назвою *Mittelstand* виділяється 15,5 млрд. євро [7]. У США діяльності малого та середнього бізнесу сприяють зменшення податків для «новачків» та велика кількість організацій, створених урядом організацій на кшталт *Small Business Administration (SBA)*, яка вже понад 60 років займається підтримкою малого бізнесу та надає фінансову допомогу в розмірі 2 млн. дол. США, виступає гарантом компанії перед кредиторами, та забезпечує консультаційну допомогу в питаннях юрисдикції оформлення та управління власним бізнесом [7].

Різні програми підтримки малого та середнього бізнесу розроблено та впроваджено в Ізраїлі та Польщі. Держави створювали венчурні фонди, які забезпечують фінансово-інвестиційну допомогу стартапам у різних галузях економіки. У Польщі на розвиток малого та середнього бізнесу уряд видає близько 60% всіх кредитів, де максимальна сума гарантій становить до 1млн. євро, при цьому плата за перший рік користування становить 0%, за другий - 0,5% [7]. Японці вже 18 років можуть відкривати власну справу з однією єною, без гарантій та стартового капіталу. Лише в період 2014-2015 рр. кількість суб'єктів малого та середнього бізнесу, в Японії, зросла на 47 тис. одиниць [7]. Руанда, покращивши ситуацію з отриманням кредитних коштів на розвиток малого та середнього бізнесу, отримала в 2015 році вдвічі більше інвестицій в малий сектор бізнесу ніж Україна, та зайняла того ж року 2 місце в рейтингу «*Doing Business*» за легкістю отримання кредитів на розвиток підприємництва [7].

Сьогодні у світі існує безліч дієвих прикладів організації фінансової допомоги, що були впроваджені не лише в високорозвинених країнах світу, а й у державах з економікою, що розвивається.

Ще одна проблема розвитку малого та середнього бізнесу пов'язана з високим рівнем тінізації економіки України (табл. 2). Із статистичної інформації представленої в табл. 2 бачимо, що із наведених країн, Україна є третьою державою світу за рівнем тінізації економіки після Азербайджану та Нігерії. У 2017р. в Україні 1 трлн. 98 млрд. грн. (46,12% від ВВП) не були оподатковані, що значно скоротило доходи державного бюджету країни, та негативно позначилося на макроекономічній ситуації в державі [14].

Таблиця 2 – Рівень тінізації економіки країн світу

Країна	Рівень тінізації економіки по відношенню до ВВП, %				
	2011 р.	2016 р.	2017 р.	2020 р. (прогноз)	2025 р. (прогноз)
Азербайджан	47	66,04	66,12	56,73	58,38
Нігерія	50,73	48,37	47,7	46,99	46,11
Україна	45,16	45,96	46,12	46,1	45,98
Росія	39,33	39,07	39,29	39,37	39,3
Китай	10,53	10,15	10,17	10,05	9,9
Бразилія	35,57	34,76	34,75	34,48	34,2
Японія	10,22	10,08	9,89	9,42	7,86
Велика Британія	11,83	11,47	11,29	11,19	10,83
Польща	24,59	23,68	23,42	22,95	22,13
США	8,2	7,78	7,69	7,42	6,94

Джерело: складено авторами на підставі даних[14]

Негативним наслідком тінізації економіки є ослаблення позицій легального бізнесу. При ухилянні від сплати податків тінювий бізнес може збільшувати обсяги виробництва власної продукції, і витісняє легального підприємця з ринку шляхом цінової конкуренції, бо може отримати прибуток навіть за нижчою ціною реалізації. Суб'єкти господарювання, які здійснюють діяльність у тінювому секторі економіки, не сплачуючи податки, мають можливість накопичити додаткові кошти для подальшого інвестування. А суб'єкти малого і середнього бізнесу, які працюють легально, знаходяться у порівнянні з ними у невігідному стані.

Також, серед проблем розвитку малого і середнього бізнесу в Україні досить часто називають високий рівень податкового навантаження. На сьогоднішній день, згідно з рейтингом «Paying Taxes 2018» податкове навантаження в Україні становить 37,8%, що на 2,7% менше за середній показник у ЄС. Середньосвітовий показник податкового навантаження станом на 2018 р. становить 40,4% (табл. 3) [15].

Проведене порівняння показало, що протягом 2004-2015 років податкове навантаження в Україні перевищувало загальносвітовий показник і показники Польщі, Німеччини, США. Одночасно з досить високим рівнем податкового навантаження, податковій системі України притаманна недосконалість законодавчої бази та високі витрати пов'язані із адмініструванням податків на мікрорівні.

Розглянемо приклад Грузії, економіка якої також мала схожі з Україною риси (табл. 4). Грузія у 2004р. відмовилася від 22 податків, запровадивши лише 6.

Таблиця 3 – Податкове навантаження в Україні та інших країнах світу
За 2004-2018рр.

Рік	Податкове навантаження,%						
	Україна	Польща	Німеччина	Франція	США	Грузія	Світ
2004	57,3	43,2	47,7	68,3	45,5	57,0	53,1
2005	57,0	43,2	47,4	68,2	47,1	38,6	52,0
2006	56,6	43,4	49,0	68,3	45,7	38,6	50,9
2007	57,2	45,1	49,4	67,8	46,4	38,6	49,8
2008	57,2	42,2	43,9	68,0	46,0	15,3	48,7
2009	55,5	40,6	47,0	68,0	46,5	15,3	47,3
2010	57,1	40,1	45,6	68,0	46,5	16,5	44,5
2011	55,4	40,3	45,9	69,7	46,4	16,5	43,9
2012	54,4	40,1	49,1	69,8	43,8	16,4	42,0
2013	52,7	40,1	48,8	71,3	43,8	16,4	40,6
2014	52,2	40,3	48,8	64,9	43,9	16,4	40,5
2015	52,3	40,4	48,9	64,1	44,0	16,4	40,4
2016	37,8	40,5	48,9	62,6	43,8	16,4	40,4
2017	41,7	40,7	49,0	60,4	43,8	9,9	40,4
2018	37,8	39,8	49,0	60,4	43,8	9,9	40,4

Джерело: складено авторами на підставі даних [15]

Таблиця 4 – Показники податкової системи Грузії у 2004-2011рр.

	Перший етап			Другий етап			Третій етап	
	2004р	2005р	2006р	2007р	2008р	2009р	2010р	2011р
Кількість податків	22	7	7	7	6	6	6	6
ПДВ, %	20	20	18	18	18	18	18	18
Податок на дохід, %	12-20	12	12	12	25	20	20	20
Соціальний внесок, %	33	20	20	20				
Податок на прибуток, %	20	20	20	20	15	15	15	15
Податок на дивіденди, %	10	10	10	10	10	5	5	5

Джерело: складено авторами на підставі даних[16]

Потрібно зазначити, що після зміни Податкового Кодексу і зменшення податкового тиску на економічних суб'єктів, грузинська влада більш ретельно контролювала процес укладання трудових договорів між роботодавцем та робітником, посилилася відповідальність за ухилення від сплати податків. Саме так Грузії вдалося стати 12 країною у рейтингу легкості ведення бізнесу «Doing Business» (з 111 місця у 2005 до 12 у 2011 р.). Зазначені процеси викликали обумовили значний приток закордонних інвестицій у розвиток галузей економіки. Частка компаній, які сплачують податки, виросла із 35% до 78-85%. Доходи бюджету відносно ВВП зросли майже удвічі, від 16% у 2003 до 31% у 2011 р.[16].

Для вирішення основних проблем розвитку малого та середнього бізнесу в Україні можна запропонувати зменшити податковий тягар

застосовуючи прогресивну шкалу оподаткування доходу, паралельно роблячи більш жорстким покарання за несплату податків. Реальні кроки у боротьбі з корупцією і бюрократизацією економіки дозволять покращити бізнес клімат держави, і підвищити довіру вітчизняних та зарубіжних інвесторів. Використовуючи приклад європейських та інших розвинутих країн світу можуть бути розроблені державні фінансові програми спрямовані на підвищення рівня доступності кредитних ресурсів для малого та середнього бізнесу.

Український малий та середній бізнес є досить перспективним в плані економічного розвитку. Це зумовлено євроінтеграційним курсом розвитку економіки, диверсифікацією ринків збуту та великим потенціалом внутрішнього ринку країни.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що стан вітчизняного малого та середнього бізнесу є досить складним. Основними причинами гальмування розвитку малого та середнього бізнесу в Україні є: недосконалість економічної політики держави, високий рівень тонізації економіки, брак власних коштів та неможливість залучати кредитні ресурси, несприятливий податковий клімат. Кожна із вище перерахованих причин відіграє не останню роль у стримуванні розвитку малого та середнього бізнесу в державі та ускладненні його фінансового стану.

Наукова новизна дослідження полягає у систематизації результатів компаративного аналізу розвитку малого і середнього бізнесу в Україні та інших країнах світу, визначенні рекомендацій щодо розв'язання діагностованих проблем. Практичне значення проведеного дослідження полягає у тому, що результати аналізу можуть бути використані органами державної влади при розробці програм розвитку малого і середнього бізнесу. Подальші дослідження будуть спрямовані на визначення перспектив розвитку вітчизняного малого і середнього бізнесу в умовах постіндустріальної економіки.

Література:

1. Дрига С. Г. Сучасні тенденції розвитку малого бізнесу в країнах Європейського Союзу. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=83>
2. Підтримати малий бізнес. Як Україна відстала від світу. ЕСПРЕСО. 2017. URL: https://espresso.tv/article/2017/07/11/malyu_seredniy_biznes.
3. Показники структурної статистики по суб'єктах господарювання з розподілом за їх розмірами. Державна служба статистики України. 2017. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/fin/osp/osp_u/osp_u.htm.
4. Мальный и средний бизнес в странах Европы. NovaInfo: научный журнал. 2018. URL: <http://xn--80aplem.xn--p1ai/analytics/Malyj-i-srednij-biznes-v-stranah-Evropy/>.
5. Процентна ставка за кредитами та депозитами. Національний Банк України. 2017. URL: https://bank.gov.ua/files/4-Financial_markets.xls
6. Кредити на розвиток бізнесу в Україні. URL: <http://www.bankchart.com.ua/business/credit>.
7. Процентна ставка: від друкарського станка до гільйотини. Київська школа економіки. 2016. URL: <https://bit.ly/2DBoVFw>.

8. Економічна статистика : ціни. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/cit.htm
9. Inflation Calculator Bank of Canada URL: <https://www.bankofcanada.ca/rates/related/inflation-calculator>.
10. U.S. Inflation Rate Calculator from 1665 through 2018. CPI. Inflation Calculator. URL: <http://www.in2013dollars.com/1860-dollars-in-2017?amount=1>.
11. Euro Inflation Rate, € 100 in 2000 to 2018. CPI. Inflation Calculator. URL: <http://www.in2013dollars.com/Euro-inflation>
12. Germany Interest Rate. URL: <https://tradingeconomics.com/germany/interest-rate>
13. Підтримка малого і середнього підприємництва на державному рівні. Офіційний веб-сайт Міністерства економічного розвитку та торгівлі України. URL: <http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=fd7fb228-3d3c-43d6-a9a5-34eea3e04718&title=PidtrimkaMalogoISerednogoPidprimnitstvaNaDerzhavnomuRivni>.
14. Україна потрапила в Топ 5 країн з тіньовою економікою. РБК-Україна. 2018. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/ukraina-popala-top-5-stran-krupneyshey-tenevoy-1498836744.html>.
15. The World Bank. DOINGBUSINESS : PayingTaxes. 2018. URL: https://www.pwc.com/gx/en/services/tax/publications/paying-taxes-2019/explorer-tool.html?WT.mc_id=CT13-PL1300-DM2-TR2-LS1-ND30-TTA4-CN_payingtaxes-2019-data-explorer-button
16. Норма чи перешкода зростанню. Чи зависокі податки в Україні. ЕСПРЕСО. 2017. URL: https://espreso.tv/article/2018/02/22/norma_chy_pereshkoda_zrostannyu_chy_zavysoki_podatky_v_ukrayini.